

Gági József

1949-es jelentés az ellenségről

1918 után a romániai magyarság egyetlen időszakban sem volt olyan megosztott, mint az 1948-ban kezdődő, a Magyar Autonóm Tartomány megalakulásáig, a Magyar Népi Szövetség felszámolásáig tartó rövid periódusban. Ezek az évek a politikai és gazdasági hatalomváltás, a nagy, szimbolikus és tetteges leszámolások, a kialakuló sztálinista rendszer éles osztályharcának – azaz egy új történelmi korszak struktúra-alakulásának – az időszakát jelentik. Városiak és falusiak, munkások és parasztok, valamint konzervatív-jobboldali és a formálódó új baloldali elit állt szembe egymással – sokszor nem ellenfélként, hanem ellenségként, mégpedig olyan ellenségként, amelyik a végző leszámolásra készül. Ebben az esetben pedig nem az események józan mérlegelése, hanem a másik természetének gyűlöletteljes, érzelmileg végletes megrajzolása lép előtérbe. Ugyanis „Az ellenséget eleve adott és szorosan hozzátartozó vonások jellemzik, amelyek miatt gonosznak, erkölcstelennek, betegesen romlottnak tekinthető, s ezért állandó fenyegetést jelent. Minősítése független attól, hogy milyen cselekvési sort követ...”¹ Patetikusan fogalmazva azt lehet mondani, hogy a romániai magyar társadalomhoz tartozó emberek, csoportok, rétegek, társadalmi entitások sem azelőtt, sem azután nem gyűlöltek annyira agresszíven egymást – azaz: egymásnak a politikai mezőben agresszíven reprezentált képét –, mint ekkor.

A periódus tanulmányozása elvezethet a megtelepedő sztálinizmus és ennek modernizációs, civilizációs hatásai nyomán kialakuló társadalomtörténeti fordulat feltárásához.² Elvezethet a politikai, adminisztratív, gazdasági folyamatok kirajzolása nyomán az elkövetkezendő, máig tartó időszakot meghatározó társadalmi-kulturális változások tanulmányozásához. A munka módszertani-elméleti vonatkozásaitól sem lehet eltekinteni: a feltárás nemcsak a történelemtudomány, hanem általában a társadalomtudományok művelői számára jelent kihívást és ígér eredményeket. Talán egyszer – majd innen indulva – „új belátásokat lehet nyerni nemcsak a történelmi struktúrák keletkezésére, hanem egyúttal a rövid és hosszú távú történelmi folyamatokra nézve is”.³

Romániában az 1948-as hatalomátvétel után állami keretek között kibontakozó „sokélű” osztályharc egyik „éle” a papok, az egyházak ellen irányult. A protestáns egyházak 1948 októberében az állam által is jóváhagyott új szervezeti szabályzatot dolgoztak ki, és a továbbiakban lojálisan viszonnyultak az új hatalomhoz. Más volt a katolikus egyház helyzete. Ennek

voltak a legerősebb nyugati kapcsolatai, gyökerei. A papok cölibátusban éltek, családjuk zsarolásával kevésbé voltak megfélemlíthetők. Az új hatalom számára „Miután felszámolták a polgári pártokat, beolvasztották a szociáldemokrata pártot, előkészítették az ortodox és unitus egyházak »egyesítését«, egyetlen igazán komoly ... ellenfél maradt, a római katolikus egyház...”⁴

A nyílt harc kezdete 1948. június 17. Ekkor mondták fel a Vatikánnal megkötött konkordátumot. Augusztus 3-án államosították az egyházi iskolákat, állami alkalmazottakká nyilvánították személyzetüket. 4-én rendelettel szabályozták a kultuszfeltételeket: az önálló püspökség működéséhez szükséges hívek számát; a vallásoktatás kizárását az iskolákból; államosították az egyházak vallásoktatást szolgáló épületeit, lakásait, a még meghagyott földjeit; a lelkészek állami fizetést kaptak; az egyházak költségvetését az állam szabta meg; szabályozták a képzést, és a személyzeti kérdésekre (áthelyezések, nyugdíjazás) is beleszólt az állam.⁵ A katolikus egyház nem fogadta el ezeket a feltételeket, nem ismerte el az állam fennhatóságát.

A *Scinteia* 1949. február 10-i számában jelent meg *A vallásszabadság kérdéséről* című, az alapvető ideológiai-gyakorlati szabályozást, viszonyulást bemutató cikk.⁶ Ez az Alkotmányra hivatkozik, amely szerint a Román Népköztársaságban a lelkiismereti és vallásszabadságot az állam biztosítja. A vallásfelekezetek szabadon szervezkedhetnek és szabadon működhetnek, ha szertartásuk és gyakorlatuk az alkotmánnyal, a közbiztonsággal vagy a jó erkölccsel nem ellentétes. És ami mögötte van: ez a vallásszabadság az a fajta vallásgyakorlás, amit az állam jónak tart és megenged. Ha azt tartja jónak, hogy megszüntessen egy vallást, akkor ez is vallásszabadságnak minősül: „A vallásszabadság tiszteletben tartásának egyik példája a görög katolikus hívők visszatérése az ortodox egyházba. A népi demokratikus rendszer úgy vélte, hogy ez minden hívő lelkiismereti kérdése, és az állampolgárok a legteljesebb szabadsággal döntsenek felőle.” Mármint arról, hogy az egyházuk erőszakos megszüntetése után melyik más egyházhoz csatlakoznak, amennyiben nem akarnak ortodoxok lenni. A cikk végül is két mondatban foglalja össze a lényegét: mi az, amit az új hatalom tiszteletben, és mi az, amit megengedhetetlennek tart. „A népi demokratikus rendszer szigorúan tiszteletben tartja a lelkiismereti szabadságot és a vallásgyakorlás szabadságát. Ugyanakkor azonban megengedhetetlennek minősíti azt, hogy a népi demokrácia ellenségei arra használják föl a hívők vallásos érzelmeit, hogy megakadályozzák a dolgozó nép politikai és morális egységének megszilárdítását és gyengítsék a dolgozók egyesült erőfeszítését a szocializmus építésében.”

A második kijelentés igazságában nem kételkedhetünk, hiszen ez egybeesik az új hatalom alapvető érdekével: hívei csak neki lehetnek, a hívők vallásos érzelmei csak az általa meghirdetett eszmékhez kötődhetnek, és eze-

ket a vallásos érzelmeket csak ő mozgósíthatja a kijelölt célok megvalósítása érdekében. Ha ez igaz, akkor viszont az első kijelentés hamis.

Az új hatalomnak az államosított erkölcsre (munkaversenyek, jó és rossz osztályharca) éppúgy szüksége van, mint a vallásgyakorlás ellenőrzésére.

1949-ben a Székelyföldön a katolikus egyház, és ennek püspöke, Márton Áron ellen indult végső, a püspök bebörtönzéséhez, az egyház egységének megtöréséhez vezető hajszja. 1949 egyébként is – az egyházi iskolák 1948-as államosítását követően – a vallásos egyesületek felszámolásának, a katolikus szerzetesrendek feloszlásának éve.⁷ A katolikus egyház teljes mértékben elveszti vagyonát, intézményesített társadalmi támogatását. A gyulafehérvári papnevelőt Márton Áron letartóztatása után ideiglenesen bezárták, az egyház szervezettsége, működőképessége a minimumra csökkent.

Az év januárjától augusztusig az ellenség képét megrajzoló, megsemmisítőnek szánt sajtókampány során a *Romániai Magyar Szóban*, az *Igazságban* és a *Népújságban* 47 írás témáját képezi a papi reakció vagy személy szerint Márton Áron elleni koholt vádak. Júniusban, a legviharosabb időszakban 20 cikk foglalkozik ezzel a témával.⁸

1949. június 4-én került sor az 1990 előtti utolsó, nyilvános csíksomlyói búcsúra. A búcsú előtti és utáni hetekben Márton Áron a Székelyföldet járta, bérma-körúton volt. A búcsú után három héttel letartóztatták. A Székelyföld katolikus részén ezekben a napokban a legélesebb a konfliktus, a leginkább kirajzolható a – még lehetséges – szembenállás. Ugyanis mindközben vasárnapról-vasárnapra újabb állomáshoz ér a négy székely megye nagy kultúrversenye, a Magyar Népi Szövetség által kormánytámogatással szervezett „kultúrforradalom”. Kivételt Csík megye és pünkösdi szombatja képez: ekkor ugyanis, előre kitervelten és megfontoltan, nem vasárnap, hanem éppen szombaton tartották a községek közötti tömegszakaszt.

Szemtől szemben állnak ezen a napon a frontok: a búcsúra vonulók és a kultúrversenyekre igyekvők; az egyikre mozgósító, egyiket szervező egyház, élén a Gyimesből fehér lovon bevonuló, élő emberek gyűrűivel védett Márton Áronnal,⁹ a másikat szervező új hatalom a maga aktivistáinak csapataival, valamint a tényleges hadsereg felvonuló, minden eshetőségre készen hadgyakorlatot tartó egységeivel. Konfliktus a helyszínen nem alakul ki: a búcsúsok is hazaszélednek, a kultúrünnepélyek is a maguk medrében zajlanak le.

Mi történt azonban a kulisszák mögött?

Márton Áron és hívei számára a találkozások, beszélgetések az esélyek latolgatásának, a legrosszabbra, az áldozatvállalásra és esetleges vértanúságra való felkészülésnek az alkalmai. A búcsú arra ad lehetőséget, hogy felmérhessék: milyen tömeg áll mögöttük.

A katolikus egyház vezetőivel döntő leszámolásra készülő új hatalom a kultúrversenyeket erődemonstrációnak, ellendemonstrációnak szánja. Úgy tűnik, nincsenek átjárások, csak éles szembenállás: aki versenyzik vagy a nézőtéren tolong, az nem igyekszik papja vezetésével, egyházi zászlók alatt Csíksomlyóra, hanem a szocialista ünnepen demonstrál: „Ünnepi, de egyben győzelmi napja volt Csík megye egész dolgozó népének június 4-e, a nagy székelyföldi kultúrversenyek keretében egész Csík megyében lezajló körzeti versenyek napja”¹⁰. A hivatalos nyilvánosságban csak egy ünnep létezik: szó sem esik arról, amiről minden Csíkban élő felnőtt ember, székelyföldi katolikus tud: a búcsúról.

Az elhallgatás a talán nem is igen létező pártatlan szemtanúk, valamint az egyházi oldalon állók számára annál félelmetesebb, fenyegetőbb lehetett. A két tömeg, a két vezetőréteg, a két ideológia közötti szembenállás a vezércikkekből sejlik fel, hiszen ezek a csíki dolgozó nép győzelméről¹¹ beszélnek, meg arról, hogy „A dolgozók javára dőlt el a székelyföldi kultúrverseny döntő ütközete”.¹² Ezen a szombaton „Pattogó induló hangjai mellett, virágos díszkapuk alatt vonult be Csík dolgozó népe a művelődés birodalmába”¹³ – ez esetben dolgozó népként értendőek azok, akik részt vettek a kultúrversenyen.

Volt-e, milyen volt valójában a „döntő ütközet”? Hogyan szervezték, hogyan zajlott le tizezrek részvételével a nagyszabású, de a hivatalos nyilvánosság számára nem létező rendezvény Csíksomlyón 1949. június 4-én?

A Magyar Autonóm Tartomány előzményeit feltáró kutatás során került elő egy 1948-as iratcsomóból az a keltezés, aláírás nélküli jelentés, amelyik minderről beszámol. Több, az írásban említett adat (állami iskolák, milícia emlegetése, a papok fizetésmegvonása mint tény stb.) bizonyítja, hogy az 1949-es búcsúról van szó.

A nézőpont azonban igen sajátos: nem a búcsú szervezőinek, hanem az „ellenszervezőknek”, a búcsút mint társadalmi eseményt megakadályozni próbálóknak a látószögéből méri fel a történeteket. Kiderül, hogy Marosvásárhelyről munkás-különítmény indul június 3-án Csíksomlyóra. Jó lenne tudni: hányan vannak, hogyan toborozzák, szervezik őket, milyen utasításokat kapnak, hogyan számolnak be a tapasztaltakról a Marosvásárhelyre való visszatérésük után, milyen hatása van a jelenlétüknek, javaslataiknak a hatalom további, Márton Áron-ellenes, egyházellenes lépéseinek a kidolgozására, megvalósítására. Erre vonatkozólag azonban eddig nem találtunk forrásokat.

Az akció célja: a megfigyelés és az agitáció. A szövegből kiderül, hogy nemcsak Marosvásárhelyről, hanem Brassóból is érkeznek munkások Csíksomlyóra – országosan összehangolt akció körvonalai sejlenek fel. A jelentés az események és saját tevékenységük leírását tartalmazza. Ebből a forrásból megismerhetjük azt a szilárd ideológiai alapot, amellyel a jelen-

tésírók rendelkeznek, azt az elszántságot, amellyel az ellenséget megnevezik, és az ellene bevethető eszközöket leltározzák. A jelentés a – mesterségesen, igen rövid idő alatt és sikeresen – megosztott társadalom szembenálló entitásait mutatja be, kiindulópontja lehet az erre vonatkozó további vizsgálatoknak. És ne feledjük a mai összefüggéseket: az 1990-es, meg az azt követő, százezreket megmozgató, az elit diskurzusában nemzeti viszonyítási keretek közé helyezett csíksomlyói búcsúk első pillanattól megkérdőjelezhetetlen széles társadalmi legitimitása, az újjáéledő búcsú (már-már mitikus) gyökerei is ide nyúlnak vissza.

Jegyzetek

¹ Lásd Murray Edelman: Politikai ellenségképek konstruálása. In *Az ellenség neve*. Szerk. Szabó Miklós. Józsoveg könyvek, 1998., 90.

² A sztálinizmus történetírásának fő elméleti irányzatairól, többek között a modernizációs iskoláról, meg a civilizációként való meghatározást valló történészek munkáiról lásd Bartha Eszter összefoglalóját: A sztálinizmus a régi és új historiográfiában. A jelenleg meghatározásának elméleti és módszertani problémái. *Eszmélet*, 2003 tavasz, 4–29.

³ Lásd Hans Medick Mikrotörténelem c. írását: *Narratívák 4, A történelem poétikája*. Kijárat, Budapest, 2000, 58. Medick szerint a mikrotörténelmi megközelítés elsősorban nem kisléptékű, hanem sokoldalú, aprólékos vizsgálódást követel, és ennek nyomán „a kulturális, társadalmi, gazdasági és politikai-uralmi kölcsönviszonyok élettörténelmi összefüggésként éppenséggel a vizsgált terület individuumainak összességére válnak szembeöt-lővé” (uo.).

Vincze Gábor: A Magyar Népi Szövetség válsága. In: *Illúziók és csalódások*. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből. Státus könyvkiadó, Csíkszereda. 263–292. Az idézett rész a 315. oldalon.

⁴ Uo. 310.

⁵ Magyarul, brosúra-formában: *A vallásszabadság kérdéséről*. Kiadja a Román Munkáspárt, 1949.

⁶ Vincze 1999, 312, 313.

⁷ Példaképp, és az ellenség-rajzolás eszközeinek érzékeltetésére itt csak azokat a cikkeket említem, amelyeknek a címében is személy szerint Márton Áron elleni támadást fogalmaznak meg:

„Mikor Márton Áronnak sikkasztó zsirosparasztok tetteinek palástolása miatt menekülnie kellett a katolikus hívek tömegei elől. Csíkszépvíz dolgozó népe nem tudja elfelejteni, hogyan forgatta ki saját vagyonából az egyházi reakció.” (*Romániai Magyar Szó*, 1949. június 6.)

„Márton Áron püspök népnyzó zsirosparasztokkal, gabonaüzérekkel igyekszik népszerűsíteni magát. Az öntudatos dolgozó tömegek tisztán látják, hogy a püspök egyházi tekintélyével próbálja fedezni a kizsákmányolók érdekeit. Csíkszépvíz lakosságának hatal-

mas többsége elégtétellel vette tudomásul Márton Áron és társai leleplezését.” (*Romániai Magyar Szó*, 1949. június 9.)

„Márton Áron püspök cinkosai feketézők, gabonaüzérek, zsirosparasztok, volt vasgárdisták és imrédysta pártvezérek. A római katolikus egyház néparuló vezetői a dolgozók legádázabb kizsákmányolóival folytatják demokráciaellenes aknamunkájukat.” (*Romániai Magyar Szó*, 1949. június 13.)

„Volt manisták, cégéres fasiszták, feketevágók cinkos bandája Márton Áron püspök politikájának végrehajtói Gyimesközéplekon és Gyimesbükkön. A gyimesi dolgozó nép tömegei felfedezték az összefüggést az egyházi reakció és az angolszász imperialisták szándékai között.” (*Romániai Magyar Szó*, 1949. június 16.)

„Márton Áron püspök biztatására egyes papok sötét tudatlanságot terjesztenek a hívek között, az egyházi reakció bérencei pedig késekkel támadják meg a dolgozó nép fiait. Nézzünk a gallérja mögé Szöcs Béla csikdánfalvi plébánosnak és csatlósának, Dobos János vezérkürtösnek.” (*Népújság*, 1949. június 16.)

„Gyergyószárhegy valamennyi népnyúzója benne van az egyháztanácsban. Kik és miért vezetik félre a nagyközség dolgozóit. Mindenre kapható bünszövetkezet Márton Áron püspök népellenes politikájának vakmerő végrehajtója.” (*Romániai Magyar Szó*, 1949. június 26.)

„Négy pap, akik Márton Áron szekerét tolják Csikban. Szöcs Béla kizsákmányol, Fazakas István éjjeli zenét ad, Raffay Alajos a sárga földig issza magát, László Ignác üzletet csinál az imádkozásból.” (*Népújság* 1949 július 4.)

„Ostoba »csodatételek« hírének terjesztésével bolondítják a népet Márton Áron ügynökei. Péter Boros Fortunát titokban terjesztett fasiszta füzetei és azok a »csodák«, amelyekről az egyházi reakció népámítói nem beszélnek.” (*Romániai Magyar Szó*, 1949. július 23.)

„Leleplezzük Márton Áron szenttamási cinkosait. Valóságos bünszövetkezet sanyargatta hosszú éveken át a község dolgozó lakosságát. Honnan szerezték vagyonukat Magyar Dezső és társai, akiket most kialakbólítottak a szövetkezetből.” (*Igazság*, 1949. augusztus 6.)

⁸ A vallásszabadság bitorlói (*Népújság*, 1949. június 6.);

Nem lehet a vallásszabadságot a nép szabadsága ellen felhasználni (*Romániai Magyar Szó*, 1949. június 19.);

Kiket szolgál Márton Áron? (*Népújság*, 1949. június 26.).

⁹ Tanczos Vilmos írja erről 1990-ben: „Az utolsó hagyományos szertartásrenddel megtartott búcsú 1949-ben volt, mely azért vált emlékezetessé, mert ezen Márton Áron püspök is részt vett, aki felcsiki bérma-körútja után lóháton vonult be Csiksomlyóra. A körutat Gyimesfelsőlekon fejezte be, ahonnan éppen Csiksomlyóra volt indulóban, amikor a nép között az a hír terjedt el, hogy a püspök urat az állam el akarja fogni. Ekkor a gyimesiek Márton Áront egy gyönyörű szürke félvér lipicai ménre ültették, és körülötte szorosan felzárkózva kísérték be a búcsúra. Domokos Pál Péter erről így ír: »A lovas püspök körül a legerősebb legények egymásba karolva gyűrűt alkottak. Ezután még tíz, hasonló gyűrűvel vették körül a központot. Annyira, hogy még a püspök közelébe se juthatott senki.« Akkor volt a felbuzdulás, a nép annyira igyekezett kifejezni szeretetét és ragaszkodását

főpásztora iránt, hogy ha ekkor kísérik meg tervbe vett letartóztatását, bizonyára szerencsétlenség lett volna belőle.” *A csíksomlyói kegyhely története*. Európai Idő, Sepsiszentgyörgy, 1990.

¹⁰ *Népújság*, 1949, június 10.

¹¹ Uo.

¹² *Romániai Magyar Szó*, 1949. június 11.

¹³ *Népújság*, 1949. június 9.